



ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ  
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

# Ιστορίας μέριμνα

Τιμητικός τόμος στον καθηγητή  
ΓΕΩΡΓΙΟ Ν. ΛΕΟΝΤΣΙΝΗ



A2

ΑΘΗΝΑ 2011



ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

*ιστορίας*  
*μέριμνα*

*Τιμητικός τόμος στον καθηγητή*  
ΓΕΩΡΓΙΟ Ν. ΛΕΟΝΤΣΙΝΗ

A<sub>2</sub>

ΑΘΗΝΑ 2011

© 2011, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΤΙΜΗΤΙΚΟΥ ΤΟΜΟΥ

Δημοσθένης Δασκαλάκης, Καθηγητής ΕΚΠΑ  
Αντώνιος Χουρδάκης, Καθηγητής Πανεπιστημίου Κρήτης  
Χαράλαμπος Μπαμπούνης, Αναπλ. Καθηγητής ΕΚΠΑ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Χαράλαμπος Μπαμπούνης, Αναπλ. Καθηγητής ΕΚΠΑ

ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Ελένη Πάστρα

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Δημήτριος Στεβής

ΠΑΡΑΓΩΓΗ

Εκτυπωτικό Κέντρο Πανεπιστημίου Αθηνών

ISBN 978-960-466-069-8

## Ο ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟ

*Παναγιώτης Νταβαρίνος*

Ο γερμανικός ορθολογικός διαφωτισμός ως πνευματικό κίνημα εντάσσεται στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού διαφωτισμού. Δεν είχε όμως τις ανάλογες κοινωνικές προεκτάσεις της εποχής του, οι οποίες εκδηλώθηκαν στην Αγγλία ή τη Γαλλία. Ο όρος Διαφωτισμός (*Aufklaerung*) διατυπώθηκε από τον Johann Christoph Gottsched (1700-1766), ο οποίος υπήρξε ο πρώτος «νεολόγος» του γερμανικού διαφωτισμού<sup>1</sup>.

Ο διαφωτισμός στη Γερμανία, όπως και στην υπόλοιπη Ευρώπη, ως η μεγαλύτερη πνευματική κίνηση βασίσθηκε στον Ανθρωπισμό, τη Φιλοσοφία και τις Φυσικές Επιστήμες. Οι πρώτοι ανθρωπιστές του 14<sup>ου</sup> αιώνα (Rudolf Agricola, Thomas Murner, Beatus Rhenanus κ.ά.) έθεσαν τις βάσεις για την ανάπτυξη της γνώσης και την επικράτηση του ορθού λόγου. Οι ανθρωπιστές του 15<sup>ου</sup> αιώνα (Erasmus von Rotterdam, Johannes Reuchlin – Karnion, Ulrich von Hutten) διακήρυξαν την εμπιστοσύνη τους στη λογική ικανότητα του ανθρώπου και ότι το σκότος δεν θα εμποδίσει το φως κατά το λατινικό λόγιο: *Non velat umbra diem* (το σκότος δεν θα σκεπάσει την ημέρα / το φως).

Ο ανθρωπισμός υπήρξε επίσης βάση και του μεγάλου κοινωνικού κινήματος της Μεταρρύθμισης (Martin Luther, Philipp Schwarzerde – Melanchthon), το οποίο προήγαγε τον κριτικό έλεγχο των παραδεδομένων δομών και έθεσε υπό αμφισβήτηση κάθε αυθεντία.

Ο γερμανικός ανθρωπισμός προήλθε κατευθείαν από τη μελέτη και την έρευνα του αρχαίου ελληνικού ανθρωπισμού και υπήρξε η προϋπόθεση για την ανάπτυξη του πνεύματος της Διαμαρτυρήσεως εναντίον των μεσαιωνικών αντιλήψεων της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας.

Ο γερμανικός διαφωτισμός είχε αρκετούς και σπουδαίους εκπροσώπους<sup>2</sup>. Χάριν της ιστορίας του διαφωτισμού παρατίθενται τα ονόματα των κυριοτέρων εκπροσώπων του γερμανικού διαφωτισμού: Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716), Christian Thomasius (1655-1728), Christian Wolff (1679-1754), Gerlach Adolf von Muenchhausen (1688-1770), Friederike Karoline Neuber (1697-1760), Johann Christoph Gottsched (1700-1766), Siegmund Jacob Baumgarten (1706-1757), Johann Friedrich Wilhelm Jerusalem (1709-1789), *Friedrich der Grosse von Preussen* (1712-1786), Johann Wilhelm Ludwig Gleim (1719-1803), Immanuel Kant (1724-1804), Christian Gottlob Herne (1729-1812), Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781), Moses Mendelssohn (1729-1786), Johann Georg Hamann (1730-1788), Christoph Martin Wieland (1733-1813), *Josef II, Kaiser von Osterreich* (1741-1790), Georg Christoph Lichtenberg (1742-1799), Johann Gottfried Herder (1744-1803), Emanuel Schikaneder (1751-1812). Εξ αυτών ο Christian Thomasius πραγματοποίησε την έκδοση του πρώτου γερμανόγλωσσου επιστημονικού περιοδικού «Μηνιαίες Συζητήσεις» (*Monatsgespraeche*), το οποίο ασκούσε κριτική κατά του λογιωτατισμού του μπαρόκ στη λογοτεχνία, τη φιλοσοφία και την πολιτική θεωρία. Υπήρξε ο πρωτοπόρος Γερμανός φιλόσοφος, που υπερέβη την καθιερωμένη λατινική γλώσσα της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας και έγραψε στην εθνική του γλώσσα. Αργότερα εξέδωσε το σπουδαίο έργο του «Βάσεις του φυσικού δικαίου»

<sup>1</sup> Π. Κονδύλης, *Ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός*, εκδ. Θεμέλιο, τ. Β', Αθήνα 1993, σ. 265.

<sup>2</sup> P. Raabe / Schmidt – Biggeman (Hrsg), *Aufklaerung in Deutschland*, Bonn 1979, σ. 9ff.

(Grundlagen des Naturrechts, 1705), το οποίο περιλάμβανε τη φυσική φιλοσοφία του διαφωτισμού.

Ο Gottfried Wilhelm Leibniz θεμελίωσε φιλοσοφικά την ιδέα της ηθικής αλήθειας, την οποία θεωρούσε ως προϋπόθεση για την ευτυχία του μέσου ανθρώπου και της κοινωνίας ως συνόλου<sup>3</sup>. Ο Christian Wolff επεξεργάστηκε τις φιλοσοφικές ιδέες του G.W. Leibniz και δημιούργησε τη γερμανική φιλοσοφική ορολογία. Τα μαθηματικά έργα του ως και τα έργα του περί της Λογικής τον κατέστησαν διάσημο φιλόσοφο ανά την Ευρώπη. Οι ιδέες του Wolff αλλά και του Leibniz είχαν απήχηση στη διδασκαλία και το έργο του Ευγενίου Βουλγάρεως (1716-1806), ο οποίος μελέτησε πολλά έργα τους, παρά την αρχική επιφύλαξη του περί του αν ο γερμανικός ορθολογισμός συνιστά αυθεντική αρχή της υγιούς φιλοσοφίας. Η επίδραση του Wolff φαίνεται στην έκδοση της Λογικής του Βουλγάρεως (1766 στη Λειψία – Leipzig). Τα μαθηματικά έργα του Wolff (Αριθμητική, Γεωμετρία, Τριγωνομετρία) μετέφρασε ελληνιστί ο Νικόλαος Ζερζούλης (1706 – 1772), Σχολάρχης της Αθωνιάδος Ακαδημίας ως διάδοχος του Ευγενίου Βουλγάρεως και κατόπιν διδάσκαλος της εν Ιασίω Ακαδημίας.

Ο Gotthold Ephraim Lessing εξέφρασε τις απόψεις του περί της ανεξιθρησκείας και της πνευματικής ανοχής με το έργο του «Νάθαν ο Σοφός» (Nathan der Weise, 1779) και τις ιδέες του περί του ανθρωπισμού με το διαφωτιστικό έργο του «Η αγωγή του ανθρώπινου γένους» (Die Erziehung des Menschengeschlechts, 1780).

Ο Φρειδερίκος Β' (ο Μέγας) της Πρωσίας ως εκπρόσωπος της πεφωτισμένης δεσποτείας έγραψε το έργο «Anti-Machiavel» (1745), το οποίο είναι αποτέλεσμα των επιδράσεων του Voltaire (F. M. Arouet, 1694 – 1778) στη σκέψη του εστεμμένου φιλοσόφου.

Ο μεγαλύτερος φιλόσοφος του γερμανικού διαφωτισμού υπήρξε ο Immanuel Kant. Τα κλασικά έργα του «Κριτική του καθαρού λόγου» (Kritik der reinen Vernunft, 1781) και «Κριτική του πρακτικού λόγου» (Kritik der praktischen Vernunft, 1788) μελετώνται μέχρι σήμερα. Ο Kant στις 30 Σεπτεμβρίου 1784 διατύπωσε σε σχετικό άρθρο του το ερώτημα: Τι είναι Διαφωτισμός; (Was ist Aufklärung?) και έδωσε ο ίδιος τον περίφημο γνωστό ορισμό: «Διαφωτισμός είναι η έξοδος του ανθρώπου από την ανωριμότητά του για την οποία είναι υπεύθυνος ο ίδιος» (Aufklaerung ist der Ausgang des Menschen aus seiner selbstverschuldeten Unmündigkeit)<sup>4</sup>.

Ο γερμανικός διαφωτισμός ως προέκταση των μεγάλων πνευματικών κινήματων του ανθρωπισμού και της μεταρρύθμισης επέδρασε σημαντικά στη δημιουργία και τη διάδοση της λεγόμενης «διανοητικής επανάστασης» των ανθρώπων κατά τον 19<sup>ο</sup> αιώνα στην Ευρώπη. Δεν συνετέλεσε όμως σε μία κοινωνική επανάσταση, όπως ο αγγλικός ή ο γαλλικός διαφωτισμός, οι οποίοι οδήγησαν τους λαούς σε μεγάλες ιστορικές επαναστάσεις. Το κοινωνικό κίνημα στη Γερμανία υπετάγη ολοσχερώς από την Απολυταρχία των Ηγεμόνων με τον επονομαζόμενο «Πόλεμο των Χωρικών» (1525) κατά την εποχή της Μεταρρύθμισης και έκτοτε δεν ανέκτησε τις επαναστατικές δυνάμεις του. Ο επαναστατικός άνεμος έπνευσε αργότερα και μόνο για λίγο στο Βερολίνο στις 18 Μαρτίου του 1848. Η λαϊκή εξέγερση, που εκδηλώθηκε, κατέληξε στην Εθνοσυνέλευση του Δεκεμβρίου του ίδιου έτους, χωρίς όμως να πραγματοποιήσει τους εθνικούς και κοινωνικούς στόχους της, εξαιτίας κυρίως της αντίδρασης των Γερμανών Ηγεμόνων.

Η γερμανική φιλοσοφία του Διαφωτισμού σε αντίθεση προς τις απολυταρχικές δομές, που υπήρχαν στην κοινωνία, διατήρησε και την πνευματική ισχύ της και τη χρονική διάρκειά της. Οι εκπρόσωποί της προέτρεπαν με τα συγγράμματά τους τους αναγνώστες τους να τολμήσουν την έξοδο από την ανωριμότητά τους με βάση το λόγο του Ορατίου: «Τόλμα να μαθαίνεις» (sapere aude). Το κίνημα Sturm und Drang (Θύελλα

<sup>3</sup> Π. Κονδύλης, *ό.π.*, σ. 280.

<sup>4</sup> Raabe R. / Schmidf – Biggeman (Hrsg), *ό.π.*, σ. 22.

και Ορμή) συνέβαλε στην ανάπτυξη της φιλοσοφίας του αισθήματος της αστικής τάξης και της δημιουργίας του οικουμενικού ανθρωπισμού.

Μετά την πτώση του Βυζαντίου οι Έλληνες φιλόσοφοι μετέβησαν στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης και συνέβαλαν στη διδασκαλία και τη διάδοση των ανθρωπιστικών ιδεών. Το υπόδουλο ελληνικό γένος δεν είχε πλέον άλλη πνευματική διέξοδο για απόκτηση παιδείας ειμή μόνο την μετάβαση στη Δύση για να λάβει τα φώτα της ως «μετακένωση» των ιδεών κατά τον *Αδαμάντιο Κοραή* (1784-1833) ή ως «μετακομιδή» των επιστημών κατά τον *Κωνσταντίνο Κούμα* (1777-1836). Η δυτική παιδεία, η οποία είχε αποθησαυρίσει το πνεύμα της κλασικής αρχαιότητας, συνετέλεσε στην αποκατάσταση της επαφής του Ελληνισμού με τη μεγάλη πνευματική παράδοσή του, την οποία αργότερα ήθελε να χρησιμοποιήσει για την Επανάσταση του 1821.

Κατά τις τελευταίες προεπαναστατικές δεκαετίες η νεοελληνική παιδεία απέκτησε θεωρητική βάση λόγω της επαφής των λογίων με την ευρωπαϊκή φιλοσοφική κριτική σκέψη. Ο Κωνσταντίνος Κούμας γράφει ότι «τα της νεωτέρας Ελλάδος φιλοσοφήματα είναι κυρίως μιμήματα της των Ευρωπαίων νεωτέρας φιλοσοφίας»<sup>5</sup>. Η παιδεία σημειώσε στροφή προς το δυτικό πολιτισμό και διαδόθηκε το φιλελεύθερο πνεύμα για την αναγέννηση του έθνους. Ο Γρηγόριος Κωνσταντάς (1753-1835;) επίσης γράφει ότι «εύχομαι να ευρεθή κάποιος από τους ομογενείς μας νέους, που εσπούδασεν εις την Γερμανίαν και έλαβεν την τύχην να πίνη τα νάματα αυτής της φιλοσοφίας, να τα μετοχετεύση και εις το γένος μας»<sup>6</sup>. Τόση ήταν η εκτίμηση των Ελλήνων προς τη γερμανική επιστήμη και τη φιλοσοφία, ώστε το 1748 οι έφοροι της Αθωνιάδος Ακαδημίας προσκάλεσαν τον φιλέλληνα *Siegmund Jacob* (1706-1757), καθηγητή του Πανεπιστημίου της Halle να αναλάβει να διδάξει στους ιεροσπουδαστές «την κατά κόσμον σοφίαν και την επιστημονικήν γνώσιν του Θεού» άνευ όμως αποτελέσματος, εξαιτίας γλωσσικών και εκκλησιαστικών ζητημάτων<sup>7</sup>.

Η επαφή των Ελλήνων λογίων με τη γερμανική φιλοσοφία αναπτύχθηκε ιδιαίτερα μετά τη Συνθήκη του Κιουτσούκ – Καϊναρτζή (1774). Η μετατόπιση του εμπορικού ενδιαφέροντος προς την ηπειρωτική Ευρώπη, η δημιουργία των ελληνικών παροικιών στη Βιέννη, η αποκατάσταση της ελευθερίας των ιδεών με το Διάταγμα του αυτοκράτορα της Αυστρίας Ιωσήφ Β' (1781), όπως επίσης και ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός της ελληνικής αστικής τάξης συνέβαλαν στη στροφή των Ελλήνων λογίων προς τη γερμανική παιδεία και φιλοσοφία. Πολλοί Έλληνες νέοι μετέβαιναν για σπουδές στη Γερμανία. Ο Αδαμάντιος Κοραής γράφει στον εν Σμύρνη Αλέξανδρο Βασιλείου: «όσους (εκ) των ημετέρων γνωρίζεις επιθυμούντας να σοφισθώσιν εκεί (στο Goettingen) πέμπε τους»<sup>8</sup>. Ακόμη και ο J. W. v. Goethe (1749-1832) δεν έκρουσε το θαυμασμό του για τους Έλληνες φοιτητές στα γερμανικά Πανεπιστήμια. «Δια πολύν καιρόν αισθανόμουν μίαν εντελώς ιδιάζουσαν επίδρασιν από τον σημαντικόν αριθμόν των εις Jena και Leipzig σπουδαζόντων νεαρών Ελλήνων. Ο πόθος να εγκολπωθούν την γερμανικήν παιδείαν, τούς ήταν πάρα πολύ ζωηρός, καθώς επίσης και ο ζήλος να χρησιμοποιήσουν κάποτε όλην αυτήν την ωφέλειαν εις τον διαφωτισμόν της πατρίδος των» παρατηρεί ο μεγάλος ποιητής<sup>9</sup>.

Οι ονομαστότεροι Έλληνες λόγιοι, οι οποίοι σπούδασαν κυρίως στα Πανεπιστήμια της Wien, του Goettingen, του Leipzig και της Jena πίστευαν ότι «τους Γερμανούς χρείαν έχομεν να μιμηθώμεν, αν θέλωμεν να μην αντιφάσκωμεν, και αυτών τα ίχνη πρέπει να βαδίζωμεν του λοιπού, δια να αναλάβωμεν εαυτοίς την δόξαν και

<sup>5</sup> Κ. Κούμας, *Σύνταγμα φιλοσοφίας*, εκ της τυπογραφίας Ι.Β Τεσεβεκίου, Βιέννη 1818, τ.Α', σ. λε'.

<sup>6</sup> Fr. Soave, *Στοιχεία Λογικής, Μεταφυσικής και Ηθικής*, μτφρ. Γρ. Κωσταντά, παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων, Βενετία 1804, τ.Α', σ. 80.

<sup>7</sup> Αλκ. Αγγέλου, «Το χρονικό της Αθωνιάδος», *Νέα Εστία*, τόμος 74/τεύχος 875, (1963) σ. 90-91.

<sup>8</sup> Α. Κοραής, *Αλληλογραφία*, εκδ. Ο.Μ.Ε.Δ./ Κέντρον Ν.Ε. Ερευνών / Ε.Ι.Ε., Αθήναι 1979, τ. Γ', σ. 385.

<sup>9</sup> H.v. Duntzer, (Hsg), «Goethe's Werke», 25er Teil, *Tag und Jahreshefte von 1809 bis 1822* (1817), S. 95.

λαμπρότητα των προγόνων μας»<sup>10</sup>. Αναφέρουμε ενδεικτικά ορισμένα μόνο ονόματα εκπροσώπων του νεοελληνικού διαφωτισμού, οι οποίοι μετέσχον γερμανικής παιδείας. Ο Άνθιμος Γαζής, ο Γρηγόριος Κωνσταντάς, ο Δανιήλ Φιλιππίδης και ο Αθανάσιος Ψαλίδας σπούδασαν φιλοσοφία και θετικές επιστήμες στη Wien, ο Χριστόδουλος Ακαρνάν (Παμπλέκης) σπούδασε φιλοσοφία στη Wien και στο Liepzig, ο Γεώργιος Γεννάδιος σπούδασε ιατρική στο Leipzig, ο Στέφανος Οικονόμος ιατρική και φιλοσοφία στη Wien και οι Κωνσταντίνος Ασώπιος, Γεώργιος Γλαράκης, Αναστάσιος Πολυζωίδης, Αλέξανδρος Σκυλίτσης, Θεόκλητος Φαρμακίδης και Γεώργιος Ψύλλας σπούδασαν φιλοσοφία και θετικές επιστήμες στο Goettingen<sup>11</sup>. Η απαρίθμηση αυτή δεν εξαντλεί βεβαίως τον εκτενή κατάλογο των νέων Ελλήνων, που σπούδασαν σε γερμανικά πανεπιστήμια κατά την προεπαναστατική περίοδο αλλά είναι ενδεικτική της προέλευσης των επιστημονικών και φιλοσοφικών επιδράσεων, οι οποίες ασκήθηκαν στη νεοελληνική παιδεία.

Οι προαναφερθέντες λόγιοι δεν ήταν οι μοναδικοί φορείς του γερμανικού πνεύματος στην Ελλάδα. Σημαντικότερες επιδράσεις είχαν και οι μεταφράσεις έργων πολλών Γερμανών στοχαστών, όπως παρατηρεί ο Κ.Θ. Δημαράς<sup>12</sup>.

Τα σπουδαία έργα των Imm. Kant, J.G. Fichte, Fr. Schelling, G.W. Leibniz, Chr. Wolff, J.G. Heinicke, J.G. Herder, Fr. Chr. Baumeister έγιναν γνωστά στους Έλληνες με τις μεταφράσεις. Ιδιαίτερη απήχηση στους Έλληνες λογίους είχαν τα έργα του Johann Gottfried Herder (1744 – 1803). Συγκεκριμένα το περισπούδαστο έργο του «Ιδέες για τη φιλοσοφία της ιστορίας της ανθρωπότητας» (*Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, 1791) μελετήθηκε αναλυτικά από το Θεόδωρο Μανούση (1793 – 1858), Καθηγητή Ιστορίας στο Οθώνειο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Ο Μανούσης θεωρούσε το έργο του Γερμανού φιλοσόφου «ως το άριστον ιστορικόν σύγγραμμα των νεωτέρων... (και) ως λαμπροτάτην σύνοψιν όλης της ιστορίας του ανθρωπίνου γένους»<sup>13</sup>. Ορισμένες μεταφρασμένες μελέτες του Herder περί της ελληνικής αρχαιότητας δημοσιεύθηκαν στο περιοδικό «Λόγιος Ερμής» και διήγειραν το ενδιαφέρον πολλών λογίων.

Ο Κωνσταντίνος Παπαρηγόπουλος, ο Έλληνας Ranke, ο ιδρυτής του ελληνικού Ιστορισμού, σπούδασε Ιστορία στο Berlin κατά τα έτη 1832 – 1834 και εισήγαγε τις αρχές του γερμανικού θετικιστικού Ιστορισμού στην Ελλάδα<sup>14</sup>. Οι γερμανικές επιδράσεις συνεχίστηκαν και μετά την Επανάσταση και την ίδρυση του νεοελληνικού εθνικού κράτους. Η δημιουργία της Εθνικής Βιβλιοθήκης (1832) και η ίδρυση του Πανεπιστημίου Αθηνών (1837) είναι δύο ιστορικά γεγονότα, τα οποία καταδεικνύουν τη διείσδυση και την εδραίωση του γερμανικού πνεύματος στη μεταπαραστατική Ελλάδα. Μεταξύ των πρώτων βιβλίων της νεοσύστατης Εθνικής Βιβλιοθήκης τα 110 ήταν γερμανικά βιβλία. Τα γαλλικά ήταν 79, τα ιταλικά επίσης 79 και τα ελληνικά 393 βιβλία. Η προτίμηση των γερμανικών βιβλίων υπερέιχε έναντι των γαλλικών και των ιταλικών<sup>15</sup>. Το Πανεπιστήμιο Αθηνών οργανώθηκε κατά το παράδειγμα των γερμανικών Πανεπιστημίων. Μεταξύ των 34 πρωτοδιορισθέντων καθηγητών οι 7 ήταν Γερμανοί και από τους υπολοίπους αρκετοί σπούδασαν στη Γερμανία, όπως ο Κωνσταντίνος Ασώπιος, ο Θεόδωρος Μανούσης, ο Θεόκλητος Φαρμακίδης και ο Γεώργιος Γεννάδιος. Ο πρώτος Πρύτανης του

<sup>10</sup> Β. Παπαευθυμίου, *Ιστορία συνοπτική της Ελλάδος*, εν τη Νέα Τυπογραφία, Βιέννη 1807, σ. XVII.

<sup>11</sup> Ζ. Τσιρπανλής, «Οι Έλληνες φοιτητές στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια και η παρουσία τους στην πανεπιστημιακή ζωή της νεότερης Ελλάδας (1800 – 1850)», *Παρνασσός* 21 (1979), σ. 337.

<sup>12</sup> Κ.Θ. Δημαράς, «Ο J.G. Herder και η παρουσία του στη διαμόρφωση του νεοελληνικού πνεύματος», *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1977, σ. 286.

<sup>13</sup> Κ.Θ. Δημαράς, *στο ίδιο*, σ. 292.

<sup>14</sup> Π. Νταβαρίνος, *Ιστοριογραφία και Πολιτική. Σπουδές στα έργα Ελλήνων λόγιων ιστορικών* (διδασκαρική διατριβή), Duesseldorf 1995, σ. 239.

<sup>15</sup> Ε. Πρωτοψάλτης, *Ιστορικά έγγραφα περί αρχαιοτήτων και λοιπών μνημείων της Ιστορίας κατά τους χρόνους της Επανάστασης και του Καποδιστρίου*, Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, Αθήνα 1967, σ. 245.



Πανεπιστημίου Αθηνών Κωνσταντίνος Σχινάς σπούδασε στο Βερολίνο και υπήρξε ένθερμος ζηλωτής των γερμανικών διδαγμάτων<sup>16</sup>.

Εκτός «της ωφελείας [των Ελλήνων] εις τον διαφωτισμόν της πατρίδος των», όπως έγραφε ο Goethe, υπήρξαν και άλλα σπουδαία αποτελέσματα των γερμανικών επιδράσεων στη νεοελληνική σκέψη. Η περαιτέρω ανάπτυξη των ελληνογερμανικών πνευματικών σχέσεων, ιδιαίτερα η μετεκπαίδευση των μεγαλύτερων Ελλήνων παιδαγωγών και φιλοσόφων (π.χ. Δ. Γληνός, Α. Δελμούζος, Ν. Εξαρχόπουλος, Σπ. Καλλιάφας, Σπ. Μωραΐτης, Ε. Παπανούτσος, Μ. Τριανταφυλλίδης)<sup>17</sup> του εικοστού αιώνα σε γερμανικά Πανεπιστήμια είναι άλλη μία προέκταση των γερμανικών επιδράσεων στη Νεοελληνική Παιδεία.

### **Panayiotis Davarinos**

#### **DIE DEUTSCHE AUFKLAERUNG UND IHRE EINFLUESSE IN DER NEUGRIECHISCHEN AUFKLAERUNG**

##### **Zusammenfassung**

Waehrend der letzten vorrevolutionaeren Jahrzehnte erlangte die neugriechische Kultur theoretische Grundlagen aufgrund der Beziehung der Gelehrten zum europaeischen philosophischen kritischen Denken.

Die griechischen Gelehrten nahmen die Beziehung zur deutschen Philosophie insbesondere nach dem Vertrag von Kioutsouk-Kainartzi(1774) auf. Die Verlegung des Handelsinteresses auf das kontinentale Europa, die Entstehung der griechischen Niederlassungen in Wien, die Wiederherstellung der Gedankenfreiheit mit dem Dekret des Kaisers Josef II. (1781) sowie die europaeische Orientierung des griechischen Buerkertums trugen dazu bei, dass sich die griechischen Gelehrten der deutschen Kultur und Philosophie zuwandten.

---

<sup>16</sup> Ζ. Τσιροπανλής, «Οι Έλληνες φοιτητές στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια και η παρουσία τους στην πανεπιστημιακή ζωή της νεώτερης Ελλάδας (1800 – 1850)», *Παρνασσός* 21 (1979), σ. 338.

<sup>17</sup> Θ. Χατζηστεφανίδης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821 – 1986)*, Αθήνα 1990, σ. 36, 37.

ISBN: 978-960-466-069-8



9 789604 660698